

Marek Stachowski (2011), **ETİMOLOJİ**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 118 s., Ankara.

Sevgi ÖZTÜRK*

Türkiye Türkolojisinin uzun zamandır tartıştığı konulardan birisi de bir etimolojik sözlüğün hazırlanmasıdır. Elbette yerli ve yabancı Türkologlarca bu yolda hazırlanmış çalışmalar da mevcut ise de çalışmaların yeterli seviyede olduğunu söylemek güçtür¹. Son yıllarda sevindirici bir gelişme de Türk Dil Kurumunun bu konuyu çalışma programına alıp bir proje sürdürmesidir. Türkçe gibi tarihsel olarak yaklaşık 1300 yıldır metinlerle takip edilebilen ve coğrafi olarak dünyanın en geniş yayılıma sahip, halen yirmiden fazla yazı dili bulunan bir dilin ideal bir etimolojik sözlüğünün hazırlanmasının ne denli müşkül bir iş olduğu tahmin edilebilir. Ancak bu yolda daha önceki tecrübelerden de istifade ederek, bilimsel yöntemler kullanarak, bir etimolojik sözlük hazırlamak Türkolojinin en önemli ödevlerindedir. İşte Marek Stachowski'nin bu eseri köken biliminin prensiplerini ortaya koyma noktasında önemli bir el kitabı görevi görmektedir.

Prof. Marek Stachowski, Polonya Türkoloji geleneğinin Pekarski, Zajaczkowski, Kowalski, Kaluzynski gibi isimlerinden sonra günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisidir. Çalışmalarını daha çok Sibirya grubu üzerine yoğunlaştıran araştırmacının başlıca eserleri arasında “Dolganischer Wortschatz”, (Krakow 1993); “Studien zum Wortschatz der Jakutischen Übersetzung des Neuen Testaments”, (Krakow 1995); “Konsonantenadaptation Russischer Lehnwörter im Dolganischen” (Krakow 1999); “Dolganische Wortbildung”, (Krakow 1997) adlı çalışmalarını sayabiliriz. Bunun yanında yazarın Sibirya grubu Türk lehçeleri, genel Türkoloji ve özellikle de etimoloji üzerine çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Bunların yanında Stachowski, Krakow'da bugüne kadar 16 sayı olarak yayımlanan *Studia Etimologica Cracoviensia* adlı etimoloji dergisinin kurucusudur ve editörlüğünü yapmaktadır. Bu dergi her ne kadar bütün dünya dilleri ile ilgili etimoloji yazılarını kapsasa da editörünün Türkolog olması dolayısıyla bu konuyla ilgili yazılar biraz daha ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Nitelik ve nicelik olarak son derece önemli Türkoloji çalışmalarına imza atmış olan Stachowski, bu kez genel dil biliminin en zevkli bir o kadar da tehlikeli alanı olan etimoloji (köken bilgisi) alanında bir el kitabını Türkçe olarak bilim dünyasına

* Trakya Üniversitesi.

¹ Türkçenin etimolojik sözlüklerinin tanıtımı için bk. Mehmet Ölmez (1998) “Etimoloji Sözlükleri” *Kebikeç – İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi (Dosya: Tarihi Türk Dillerinin Sözlükleri)*, S. 6, s. 175-184 ; Emine Yılmaz (2007) “Kökenbilim (Etimoloji) Sözlüğü ve Türkçenin Etimoloji Sözlükleri” *Dil ve Edebiyat Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan*, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 619-630 .

sunmaktadır. Marek Stachowski'nin 2011 yılı içinde yayınladığı "Etimoloji" adlı bu eseri, etimolojiyle ilgilenen araştırmacı ve öğrencilere büyük katkılar sağlayacak bir kitaptır. Eser, "Önsöz" hariç dokuz başlıktan oluşuyor. Bu başlıklar şu şekildedir:

1. Etimolojinin Kavramı ve Özellikleri
2. Halk Etimolojisi
3. Ödünç Sözcükler. Ayırt Etme Ölçütleri
4. Ödünç Sözcükler. Adaptasyon
5. Ödünç Sözcükler. Araştırmanın Görkem ve Gölgeleleri
6. Zamanın Derinliği ve Kökenbilimsel Sözcükler
7. Etimolojileri Değerlendirme Kuralları
8. Kökenbilimcinin Çalışma Aşamaları
9. Ek Bilgiler. Etimonun Anlam ve Manası. "İzosemantizm" Yöntemi

Etimolojinin Kavramı ve Özellikleri (s. 1-7) adlı bir numaralı başlık altında, etimolojinin tanımı yapılmış ve tanımdan hareketle, fiilî ve asli anlamları ayırt etme konusuna dikkat çekilmiştir. Bazı kelimelerin asli anlamını bulabilmenin çok zor olduğu belirtilmiş ve bu noktada nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Bunların başında, etimolojisi araştırılan kelimenin ait olduğu dildeki tarihini ve manasını öğrenmek gerektiği örneklerle belirtilmiştir. Fiilî ve asli anlamla ilgili olarak incelenen kelimeler iki gruba ayrılmıştır. Bunlar etimolojik anlamı kolayca tespit edilenler, etimolojik anlamı zar zor gösterilebilenler ve iki gurubun dışında kalan ve asli manaları hiç gösterilemeyen sözcüklerdir. Bir kelimenin asli manasını bulmanın, kelimenin asli fonetik ve morfolojik şeklini bulmaktan daha zor olduğu belirtilmiştir.

Bu bölümde ayrıca, eğer bir sözcüğün yapısı açık ise etimolojik anlamının, dil duygusuna dayanılarak kolayca anlaşılacağı; açık değil ise etimolojik manasının ancak tarihî ve karşılaştırmalı dil biliminin metotları ile bulunabileceği dile getirilmiştir.

Sonuç olarak da, bazı kelimelerin asli manasını anlamak için bir dilin ses tarihi ve kelime yapma yollarını bilmenin yetmediği, bu dili konuşan milletin kültür tarihine, etnolojisine dair çeşitli bilgilere de sahip olmak gerektiği söylenmiştir. Onun içindir ki bugün etimolojiye birleşimsel bir bilim dalı diyoruz, denilmiştir.

İkinci başlık, **Halk Etimolojisi** (s. 9-21) adını taşıyor. Bu bölümde "Halk Etimolojisi" kavramının çıkış noktasının, insanların, çeşitli sözcüklerin ve her şeyden önce kendi isimlerinin, yaşadıkları köy ve kentlerin adlarının asli manasını ve bunların nasıl ortaya çıktıklarını öğrenmek istemeleri olduğu belirtiliyor. Bilimsel bilgi eksikliği durumunda ise sezgilerine ve dil duygularına dayandıkları ve bu türden yanlış etimolojilere halk etimolojisi denildiği belirtiliyor. Daha sonra halk etimolojisi sürecinin iki merhalesi veriliyor. Halk etimolojisinin üç önemli özelliği; yüzeysel benzerliklere, çağrışımlara dayanması, nesnenin ve dilin tarihi ile filolojik bilgiler dikkate alınmaması; yöntemsiz ve düzensiz oluşu, her kelime için ayrı ayrı etimolojik ilgiler, kaideler, değişmeler bulunabilmesi; sık sık kelimenin ancak bir parçasını "açıklaması", öbür parçasının ise anlamsız kalması şeklinde sıralanıyor.

ETİMOLOJİ

Konu neticeye bağlanırken, halk etimolojisinde, bir sözcüğün şekli hiç değişmeden kalabildiği gibi, manasını açıklamak için özel bir hikâye de uydurulabilir, denilmiştir.

“Halk etimolojisi” teriminin hem şekil değiştirme hem de hikâye uydurma için kullanılabilirliği ve bugün halk etimolojisine o kadar da katı bakılmadığı dile getirilmiştir. Halk etimolojisi sayesinde toplumun etimolojik ve dil bilimsel seviyesini öğrenebildiğimiz vurgulanmıştır. Ayrıca, bir toplumun etimolojik bilinci, kelimeyi değiştirme yönünü belirleyebilmektedir. Gördüğümüz gibi, halk etimolojisinin metotlarından biri, yabancı bir kelimenin bir parçası yerine kendi dilinden, anlaşılır bir kelime veya onun parçasını koymaktır.

Üçüncü başlık **Ödünç Sözcükler. Ayırt Etme Ölçütleri** (s. 23-38) adını taşıyor. Ödünç kelimeleri, bir dilin öz sözcüklerinden ayırt etmenin hem alıntılar ile ilgilenen hem de ilgilenmeyenler için önemli olduğu belirtiliyor. Ana dilini konuşanların bazen bir yabancı sözcüğü hemen fark ettikleri, fakat kolaylıkla fark edilemeyen zor örnekler de bulunduğu dile getiriliyor.

Tarihî ölçüt maddesinde, bazı sözcüklerin, bir dil ailesinin bütün temsilcilerinde var olduğu hâlde, tarihî sebeplerden dolayı ana dilden kalma sözcükler sayılamayacağı belirtilmiş ve örnek olarak, televizyon sözcüğü verilmiştir. Bu sözcüğü Ana Türkçeye kadar geri götürmemizin mümkün olmadığı, çünkü Ana Türkçe konuşulduğu zamanlarda henüz televizyonun icat edilmediği belirtilmiştir. Bu yüzden televizyon kelimesinin, fonetiği ve yapısı incelenmeden bile tarihî nedenlerle en çok 20. yüzyılın başlarına kadar geri götürülebileceği açıklanmıştır.

Tarihî ölçüt verilirken bir başka örnekleme de şu şekildedir: Şimdi şu durumu düşünelim: Birinin adı A, öbürününki ise B olmak üzere iki halkın yan yana yaşadığını, B halkında dokumacılığın çok iyi geliştiğini A halkında ise oldukça geri kaldığını varsayalım. Bunun sonucunda A halkı dokumacılığı B halkından öğrenecek ve aynı zamanda dokumacılık terimlerini de B halkının dilinden alacaktır. Başka bir deyişle, A halkının dilinde, kökeni bilinmeyen bir dokumacılık terimi varsa kaynağının B halkının dilinde bulunabilme olasılığı çok yüksektir.

Ses bilimsel ölçüt maddesinde, bir dilin söylenişi bilerek çarpıtılamayacağı için fonetik ölçütlerin son derece önemli olduğu belirtilmiştir.

Tarihî ve ses bilimsel ölçütlerin birleştirilmesi maddesinde, İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed’in adı örnek olarak verilmiş ve Avrupa dillerine (Osmanlıca aracılığıyla ya da doğrudan doğruya) Arapçadan alındığı herkesçe bilinen bir şeydir. İng., Alm. Muhammad Muhammed Mohammad Mohammed; Fel. Mohammed gibi, denildikten sonra, Hz. Muhammed’in isminin bu dillerde yabancı bir ad olduğunu tarihî ölçütlerin gösterdiğini ve ödünç alınma yollarının ise ses bilimsel ölçütlere göre belirlendiği açıklanıyor.

Biçim bilimsel ölçüt maddesinde, biçim bilimsel ölçütün çok iyi görülebildiği, belirgin bir ölçüt olduğu, ancak, ses bilimsel ölçüt kadar sağlam ve güvenilir olmadığı söyleniyor. Bunun sebebi olarak da, yabancı bir ek bir dilde yaygınlaşarak bu dilin sözcüklerine de eklenen yeni sözcükler türetebilir, çağdaş Türkiye

Türkçesinde “patroniçe” kelimesinde olduğu gibi, deniliyor ve “patroniçe” kelimesinin yapısı açıklanıyor.

Anlam bilimsel ölçüt maddesinde, bir kelimenin ses ve biçim bilimsel açıdan iki veya üç kaynağı söz konusu olduğunda kökenini araştırdığımız sözcüğe anlam bakımından en yakın olanını doğru etimon, yani kaynak olarak kabul edebileceğimiz belirtiliyor.

Filolojik ölçüt maddesinde, kelime değişmelerinin mekanizması şema şeklinde veriliyor ve örneklerle açıklanıyor.

Çaresizlik ölçütü maddesinde, bu ölçüt pek bedihi olarak fazla tartışılmasa da araştırmalarda bazen kullanılır. Bir sözcüğün kaynağı bir türlü belirlenemezse, fonetik veya morfolojik hiçbir belirti sözcüğün yabancı kökenine işaret etmese de aklımızda bu sözcük galiba bir alıntı, ancak alıcı dile mükemmel bir şekilde uydurulmuş bir alıntıdır fikrini uyandırabilir, denilmiştir.

“Dolaysız veya son kaynak mı?” maddesinde, Latince örnek bir kelimenin Lehçe karşılığı verilmiş ve bu şekilde şu dizinin kurulmuş olduğu belirtilmiştir: Leh. cysterna Lat., Etr., Yun. Bu durumda, Lehçe kelimeyi “Latineden alınma” dersek daha eski geçmişini gizlemiş oluruz; “Etrüskçeden alıntı” dersek Polonyalılarla Etrüskler arasında temas olmuş mudur sorusuna cevap vermek zorunda kalırız ki bu cevap, tabii ki, olumsuz çıkacaktır; “Yunancadan alıntı” dersek bu defa Lehçe ile Yunanca arasındaki biçim bilimsel farkı açıklamadan bırakmış oluruz şeklinde açıklanmıştır.

Devamındaki açıklama ise şöyledir: Görüldüğü gibi, bu üç imkânın birincisi, ikinci ve üçüncüsüne nispeten daha iyi ve elverişli görünüyor. Onun için **cysterna** sözcüğüne “Lehçedeki Latinizm” (=Latineden alıntı) diyebiliriz. Yine de, buna “Latince yoluyla Lehçeye girmiş Hellenizm” (=Yunancadan alıntı) diyenler de olacaktır. Demek ki, bazıları ödünç kelimeyi dolaysız alınma kaynağına, başkaları ise son kaynağına göre belirleyebilmektedir. Bu iki imkânın ikisi de bugünkü pratik etimoloji araştırmalarında aynı derecede kökleşmiş sayılır. Belirlemenin ölçütü olarak kelimenin son kaynağını kullanmak isteyenler iki önemli nokta üzerinde düşünmelidir: (a)Yun. **kiste** ile Leh. **cysterna** kelimelerinde olduğu gibi ilk ve son halka arasında meydana çıkan bütün ses ve biçim bilimsel farklar açıklanmalıdır; kelimenin son kaynağı bulunmalıdır.

Dördüncü başlık, **Ödünç Sözcükler: Adaptasyon** (s. 39-47) adını taşıyor. Bu bölümde, adaptasyonun amacı yabancı kelimeyi alıcı dilin sistemine uyarlamaktır denilmiş ve bu uyarlamanın genel olarak ses veya biçim değişiklikleri ile gerçekleştiği belirtilmiştir.

Ses bilimsel uyarlama maddesinde, fonetik uyarlamanın özü, insanların dillerinin fonetiğine göre konuşup fonolojisine göre duymalarına bağlanmıştır. Bir yabancı, dilinin bir sözcüğünü bu dilin fonetiğine göre telaffuz ederse biz bu sözü kendi dilimizin fonolojisine uyarlayıp yine kendi dilimizin fonetiği ile söyleriz, denilmiştir.

Uyarlama derecesinin, iki dil arasındaki farklılığa bağlı olduğu, fakat bunun yanı sıra, alıcı kişinin eğitim seviyesi ile verici dilin prestiji gibi başka etkenlerin de bulunduğu belirtilmiştir.

Fonetik uyarlama değişimleri maddesinin altında beş temel tip sıralanmış ve örneklerle açıklanmıştır: Alıcı dilde bulunmayan bir sesin yerine alıcı dilde var olan bir sesin getirilmesi; Yabancı telaffuzun bir özelliğinin bütünüyle kaybolması. Bu değişme sık sık ünlü uzunluklarında görülür; Yabancı telaffuzun bir özelliğinin bir sestten bir başka sese kayması; Telaffuzun bir özelliğinin ayrı bir sese dönüşmesi; Yepyeni bir sesin ortaya çıkması.

Biçimsel uyarlama maddesinde, en çok görülen biçimsel uyarlama yönteminin, yabancı bir kelimeye kendi dilinden bir ek eklemek olduğu belirtilmiştir; çok daha ilginç örneklerin ise, yabancı bir kelimenin bir parçasının hatalı olarak alıcı dilin bir ögesi ile özdeşleştirilmesinden meydana geldiği konusunda çarpıcı örnekler verilmiştir.

Beşinci başlık, **Ödünç Sözcükler: Araştırmanın Görkem ve Gölgeleleri** (s. 49-63) adını taşıyor.

Bu başlık altında, ödünç sözcükleri araştırma ile elde edilecek faydaların her şeyden önce verici dil için önemli olduğu, bununla beraber, ödünçlemelerin alıcı dil için hiç de önemsiz sayılmayacağı belirtilmiştir. Çünkü uyarlama yöntemlerinin değişmelerinin, alıcı dilin gelişme yönlerini kestirmeyi mümkün kıldığı söylenmiştir.

Ödünç kelimelerin her şeyden önce verici dilleri araştırmak için önemli olduğu dile getirilip iki madde hâlinde örneklerle incelenmiştir:

Tamamen unutulmuş, hiçbir eski belgede kaydedilmemiş sözcükler yeniden tasarlanabilir.

Geleneksel imlaya göre yazılan sözcüklerin gerçek söylenişi saptanabilir.

Bir sözcüğün kökenbilimsel açıklamasının, yazılışını da etkilediği, bunun da etimolojinin pratik önemini gösterdiği vurgulanmıştır.

Ödünç sözcükleri araştırmalarda, ne yazık ki, birçok tuzaklar bulunduğu söylenmiş, bu noktada araştırmacının hangi hususlara dikkat etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Özellikle sözcüklerin dilden dile geçerek, düzenli ses bilimsel değişmelerden başka düzensiz değişikliklere de tâbi oldukları ve onları bulup açıklamanın etimolojinin en zor ödevlerinden biri olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bir sözcüğün dilden dile geçiş yolunu yeniden tasarlama sürecinde ses ve biçimbilimsel ölçütlerin dışında kelimenin filolojik kayıtları ve sözcük yapımsal tarih gibi verilere de dikkat etmek gerektiği vurgulanmıştır.

Altıncı başlık, **Zaman Derinliği ve Kökenbilimsel Sözlükler** (s. 65-75) adını taşımaktadır. Bu bölümde etimolojik sözlüklerin madde başlarının nasıl verilerden oluştuğu açıklanmıştır. Bu verilere göre etimolojik sözlüklerin “retrospektif” veya “geriye/geçmişe dönük” ve “prospektif” veya “geleceğe yönelik” sözlük olarak adlandırıldıkları belirtilmiştir.

Prospektif yöntemle yazılan sözlüklerin, anlam değişmelerini daha iyi anlattığı ve bu değişmelerin genel kurallarını bulmakta yardımcı olduğu söylenmiştir.

Bu iki türdeki etimolojik sözlüklerin önemine şu cümlelerle dikkat çekilmiştir: Etimolojik sözlüklerin önemli bir özelliği var: Bir proto-dilden kalma kelime 15. yüzyılda kullanılmıyorsa retrospektif sözlüklerde yer almaz ama prospektif

sözlüklerde bulunabilir. Devamında konu şema ve örneklerle açıklanmıştır. Bu açıklamalardan sonra; “Görüldüğü üzere, kısa ömürlü (örneğin 14. yüzyılda oluşup 16. yüzyılda kullanımdan düşen sözcükler aslında ne prospektif ne de retrospektif sözlüklerde yer alabilir. Onun için de ancak belli yüzyılların sözcüklerini içeren etimolojik sözlüklere de ihtiyacımız vardır.” denilmiştir.

Retrospektif sözlükleri yazanlar için ilk önemli soru hep “zaman derinliği” sorusudur. Bir kökenin çıkış noktası modern Türkiye Türkçesi ise geriye dönük olarak şu aşamalar söz konusu olduğuna dikkat çekilmiştir:

Modern Ttü. ← Osmanlıca ← Eski Anadolu Türkçesi ← Ana Oğuzca ← Genel Türkçe ← Ana Türkçe [=Genel Türkçe + Ana Bulgarca] (← Ana Altayca)

Yukarıdaki bilgiler verildikten sonra, Türkiye Türkçesinde modern sözcüklerin genellikle Eski Türkçeye geri götürüldüğü, hâlbuki, Eski Türkçenin, Orhun ve Yenisey ırmaklarının kıyılarında konuşulan farklı Türk ağzlarının çeşitli öğelerini içeren yapay bir edebî dil olduğu görüşlerine yer verilmiştir.

Yani, Orhun Türkçesi modern Türk dillerinden hiçbirinin proto-dili sayılmaz. Adeta, o zamanlarda konuşulan ağzların bir nevi yapay standarttır. Konunun devamında bugünkü Türkiye Türkçesinde kullanılan herhangi bir sözcüğün kökenini Ana Oğuzcaya kadar geri götürmek için izlenecek yol gösterilmiştir.

Çok uzak geçmişe giden bir köken bilimsel sözlük yazmanın iki önemli problemi sıralanmıştır:

Birincisi sözlüğün büyüklüğüdür. Çok ciltli bir sözlük bir yandan pahalı, öbür yandan ise elverişsizdir. Bu iki etken de alıcıların sayısını düşürür.

Bu nedenle etimologlar, sözlüklerini fazla genişletmemeye çalışırlar. Bu da üç yolda sağlanabilir:

Maddelerde ancak hazır etimolojiler verilip köken bilimsel tartışmalar ve kaynakça ihmal edilir;

Karşılaştırmalı ve tarihî veriler zikredilmez;

Sözcüklerin bazıları, her şeyden önce türeme sözler bir yana bırakılır.

Bu üç yöntemin sonucusu oldukça zararsızdır. Bu durumda türevin temelini okuyucu, kendi başına bulmak zorundadır. İlk iki yöntemin tercihi durumunda ise okuyucu, sözcüğün kökenini kendi kendine incelemek, doğruluğunu kontrol etmek imkânından yoksundur ve sözlüğün yazarına inanmak zorundadır. Bu da ilmi düşünüşe ve okuyucunun bilimsel gelişimine zarar verir.

Problemlerin ikincisi ise biraz utandırıcıdır. Çünkü bu, eksik yetkinlik sorunudur. Türkologların hangisi, Anadolu diyalektolojisi, Türk dillerinin karşılaştırmalı biçim bilimi, Yakutçanın ses bilimi, Salarca söz oluşumu, Eski Türkçe anlambilimi, Karaimcedeki Slav alıntıları gibi farklı farklı konuları aynı derecede (en iyi, mükemmel olarak) bildiğini söyleyebiliyor acaba?

Etimolojik sözlüklerle ilgili Rus asıllı Amerikan dil bilimci Anatoly Liberman'ın görüşlerine de bu bölümde yer verilmiştir.

Anlaşılan, bir sözlüğün hem büyüklüğü hem de zaman derinliğini belirleyen tek bir kural yoktur. Bu konularda verilecek her karar aynı zamanda iyi ve kötü olabilir. Çünkü her karar, yazarın yetkinliği, sözlüğü kullanacak okuyucular, daha önce

yayınlanmış başka eserler gibi farklı farklı etkenlere bağlıdır ve bu durumdan duruma farklılık gösterebilir.

Yedinci başlık, **Etimolojileri Değerlendirme Kuralları** (s. 77-83) adını taşımaktadır. Bu bölümde etimolojileri değerlendirme kurallarından her dilde geçerli olan kuralların anlatılacağı söylenmiştir. Bu kurallar kısaca şunlardır:

Herhangi bir sözcük eşitliği, etimoloji değildir. İki sözcük denklemini bir etimoloji saymak için sözcüğün morfolojik yapısını belirleyip açıklamak gerekir.

Bütün ses ve biçimsel öğeler açıklanmalı. Anlamsal değişmeler ancak çok nadir olarak öngörülebilir ve bunların yorumu oldukça sezgiseldir. Bu nedenle semantik değişmelerin bir etimolojinin değerlendirilmesindeki rolü – tamamen önemsiz değilse de – oldukça sınırlıdır.

Ses ve biçim bilimsel öğelerin her birisi açıklanmalıdır. Bunların bir tanesi bile açıklanmadan bırakılırsa etimoloji bir bütün olarak sağlam sayılmaz.

Net olmayan semantik değişmeler, kültürel etkenler ve (veya) başka dillerde var olan paralel örneklerle desteklenmelidir.

Bir anlamsal grubu oluşturan sözcükler çoğu kez bir ve aynı biçimbilimsel modele göre yapılırlar (örn. Türkiye Türkçesindeki yemeklerin –ma ekli adları, *dolma*, *sarma*, *kıyma*, *dondurma* gibi). Bu modeli bulup sürekli göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Modele uymayan sözcükler ise özel olarak açıklanmalıdır.

Bir etimolojide birden fazla sıra dışı fonetik, morfolojik veya semantik olay veya süreç söz konusu ise bu etimoloji büyük bir ihtimalle tam ve doğru değildir.

Etimoloji bir birleşimsel bilim dalıdır. Onun için bir köken bilimcinin vardığı sonuçlar, başka bilimlerin sonuçlarına ters düşemez.

Sekizinci başlık, **Kökenbilimcinin Çalışma Aşamaları** (s. 85-91) adını taşımaktadır. Bu bölümde çalışmanın aşamaları sıralanmış, fakat bu aşamaları adım adım takip etmenin bazı durumlarda mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Ama yine de ayrı aşamaların amaç ve önemini öğrenmenin yerinde olacağı belirtilmiştir. Bu çalışma aşamaları kitapta sırasıyla şu maddeler ve alt başlıklar hâlinde, örnekleriyle verilmiştir:

Filolojik verileri tarayıp toplama, karşılaştırmalı verileri tarayıp toplama, biçim bilimsel analiz, anlamsal ilişkiler, sözcüğün tarihi, etimolojinin doğruluğu, varsayım ile delillerin değeri, mantiki düşünce zincirinin kusursuzluğu, rakip etimolojiler, etimolojiyi tahrir etme.

Dokuzuncu başlık, **Ek Bilgiler: Etimonun Anlam ve Manası. “İzosemantizm” Yöntemi** (s. 93-103) adını taşımaktadır. Bu bölümde etimonun ilk ve lafzi anlamı ‘etimolojik mana’, proto dilde gerçekte kullanılan anlamına ise ‘ilk anlam’ veya ‘asli anlam’ denildiği belirtilmiştir.

Anlamsal değişme kurallarının etimolojide nasıl bir fayda sağladığı açıklanmıştır. Bir yandan, bir etimolojide ses değişmeleri tam kesin, güvenilir değil ise anlamsal değişmeler yardımcı ölçüt olarak kullanılabilir. Öbür yandan ise bir dilde yapılan rekonstrüksiyon, bir başka dildeki paralel anlamsal gelişmeye dayanılarak netleştirilebilir veya tamamlanabilir.

Asli anlam ile modern anlam arasında birtakım merhaleler bulunabildiği bu yüzden bunları yeniden tasarlanmanın bazen çok zor olduğu, bazen de imkânsız

olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan yapmış olduğumuz yeniden tasarımların mümkünse eski metinlerin filolojik edisyonlarından aldığımız bilgilere dayanmaları gerekliliği vurgulanmıştır.

“İzosemantizm”, ‘anlamsal gelişimin paralellliği’ kuralı şeklinde açıklanmış ve Semitik dilleri uzmanı olan Rus dil bilimcisi Solomon S. Mazyel tarafından türetildiği, fakat onu en çok destekleyip yaygınlaştıran kişinin bir başka Rus dil bilimcisi ve Amharca uzmanı V.P. Starin’in olduğu bilgisi verilmiştir.

Bu kural iki madde olarak şu şekilde gösterilmiştir:

A ve B sözcüklerinin anlamları arasındaki nispet, C ve D sözcükleri için de geçerli oluyorsa C ve D sözcüklerinin birbiriyle akraba olması oldukça kesindir.

A kökünden türetilmiş bir sözcük iki anlamlı olup bu anlamlar arasındaki nispet C ve D sözcükleri için de geçerli oluyorsa C ve D sözcüklerinin birbiriyle akraba olması katiiyen doğru ve kesindir.

Bu bölümden sonra eser “Kaynakça” , “Kısaltmalar” ve “Söz Dizini” bölümleriyle sona ermektedir. Dizinde, metin içinde söz edilen kelimeler hangi dile ait oldukları gösterilerek alfabetik olarak sıralanmıştır.. Ayrıca dizinde de paragraflara verilen madde başı numaraları kelimenin kitapta bulunduğu yeri işaret etmektedir.

Eserin Önsöz’ünde de belirtildiği gibi, “Bu kitap, ne Türkçenin ne de başka bir dilin etimolojisine aittir.” Bu eser sayesinde, öğrenciler ve araştırmacılar genel etimolojik kuralları öğreneceklerdir. Bu sayede etimolojinin yöntem ve sorunlarını bilecekler ve etimolojileri kolayca anlayıp değerlendirme fırsatını bulacaklardır. Etimolojide, bir dilin tarihî ses ve biçim biliminin, etimolojileri oluştururken ne denli önemli olduğunu kavrayacaklardır. Ayrıca kitabı okuyanlar, etimoloji yapılırken belli bir fikir silsilesinin takip edilmesi gerekliliğini ve etimoloji ile ilgili delilleri nasıl toplayıp ortaya koyacaklarını ve bu verileri nasıl değerlendirecekleri konusunda kesin bir yol haritası edinmiş olacaklardır. Yazarın deyimiyle, bu kitabı okuyan bir öğrenci sözcüklerin hayatını yöneten mekanizmaları da anlamayı öğrenir. Bu mekanizmaları anlayan bir öğrenci bunları öğrenim gördüğü herhangi bir filoloji alanına uyarlayıp yorumlayabilir.

Eser, etimolojinin genel esaslarının örneklerle anlatıldığı bir kaynaktır. Bu esaslar anlatılırken paragraflar belli bir sistem dâhilinde numaralandırılmıştır. Bu numaralandırma sistemi metin içinde ileriye ve geriye dönük gönderme yapılan örnekleri bulma noktasında büyük kolaylık sağlamaktadır.

Eserde anlatılan konular, çeşitli dillerden getirilen örneklerle zenginleştirilmiş ve netleştirilmiştir.

Bu eseri yayımlamakla Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, bilimsel düzeyi yüksek bir eseri daha bilim dünyasına kazandırmıştır.

Etimoloji ile ilgilenen herkese büyük fayda sağlayacağına inandığımız bu eseri, zahmetli ve titiz bir çalışmanın sonucunda bilim dünyasına kazandırdığı için Prof. Dr. Marek Stachowski’yi kutluyoruz.